

Mi a magyar, ma?

Napok óta nem találom a helyemet. Írnom kéne, de nem megy. Napközben a madarak hírei és a politikáé zúdulnak be hozzám az ablakon, éjjel pedig kutyákat hallok ugatni a falban. Nem, még nem hallucinálok, talán csak fáradt vagyok, mint mindenki más Magyarországon, vagy legalábbis nagyon sokan. Igen, fáradtak, túlterheltek és örültek vagyunk. Régen, magánszorgalomból, az elmeszesedett intézmények helyett dolgoztunk, az utasításait csi-szolgáltató hatalom helyett, hogy tovább döcögessen velünk az élet, most azonban jóval többről van szó: az egész rendszert kell lebontanunk magunkban s magunk körül, hogy egy másikat építhessünk föl a helyébe minél előbb.

Érthető hát a túlhajszoltság. Egyik órában előadásra rohanunk, a másikban képviselőkkel s független csoportokkal megbeszélte találkozóra a vízlépcső ügyében, az ötödikben lapot szerkesztünk, a tizedikben begyógyíthatatlan, mély sebeket tisztogatunk a háború idejéből, a tizenkettedikben vita nélkül kivégzett igazságokat hantolunk ki a múltból. És hol maradnak akkor még a képzeletünket féken tartó jogászok? Hol az amerikai képviselők, a svéd tévések, a nyugatnémet újságírók, akik a pártalapításról faggatnak bennünket, vagy a romániai szükségállapot hozzánk átömlő történeteiről. Két életre, s legalább tíz fejre volna most szükségünk egyszerre.

Aki nem él benne, föl se tudja fogni, mi történik most odahaza a társadalomban. Minden órának megvan a maga izgalmas eseménye. Falak omlanak le anélkül, hogy valaki a kürtöket fújná. És politikusok lobbannak el szemünk láttára, egyik percről a másikra, mint szélben meggyújtott gyufaszálak. Állam? Párt? Monopolista hatalom? Úgy látszik, mégis csak érdemes volt sokat beszélnünk, mert a szavainkból árvíz lett, és most ez az iszapot is föl-kavaró áradat hömpölyög át a városokon, üzemeken, tárgyalótermeken, kollégiumi hálósobákon.

De csak egy kicsivel kell élesebb szem ahhoz, hogy valaki az országot járó zürzavart meg tudja különböztetni az országot átalakító forradalomtól.

Mert odahaza forradalom is zajlik. Különös, fáradt forradalom. Lövések nélkül, vér nélkül, mégis olyan területfoglalásokkal, amelyekre tömérdek erőt áldoztunk régen, de hiábavalóan.

Fáradt forradalom? Micsoda nyelvi képtelenség! Micsoda különködő ostobaság! S mégis lehetséges, hogy ez lesz majd a mi kis világtörténelmi újításunk Közép-Európában? Ötvenhat után és Hatvannyolc után?

A fáradt jelzőt, természetesen, nem becsmérő hangszúllyal emlegetem. Ellenkezőleg: titkos büszkeséggel és a valósághoz kötő cinkossággal. Hisz már az is a legnagyobb csoda, hogy évtizedes zsibbasztások és idegkimerítések után még mindig kezdeni akarunk és kezdeni tudunk magunkkal valamit. Hogy fáradtan is fáradhatatlanok vagyunk, találékonyak, bátrak, jogalkotók; hogy célra összpontosított lélegzésünkkel föl tudjuk emelni még az Országház kupoláját is, és az alatta ülők merev fejtartását képesek vagyunk megváltoztatni.

A fáradt jelzőnek, a költői szabadságon kívül, nyomatékos történelmi és lélektani indokai is vannak. Szenvedélyt, indulatot igazán az lobbantathat csak az emberben, ami új, ami ismeretlen, ami megváltást ígér. Azok az események viszont, amelyek ma történnek velünk, olyanok, mintha jórészt az emlékeinkben zajlanának. Vagy másként fogalmazva olyanok, amiknek már régesrég meg kellett volna történniük velünk. Az ötvenhatos forradalomban vagy később.

Arra a kérdésre tehát, hogy *mi most a magyar?* ritkán volt olyan nehéz válaszolni, mint ma. Két esztendővel ezelőtt, amikor Bárczay Gyulával meg egyeztünk ebben a témában, talán könnyebb lett volna. Emlékszem, ültünk a Gellért presszó teraszán, kavargattuk a kávé, néztük a Dunát, a Szabadsághíd zöldre festett vasíveit, a Bartók Béla út megveszekedett, füstös forgalmát, s egyformán tudtuk, hogy a ricsajos dinamizmus mögött még minden mozdulatlan. Akkor még nem volt százezres tüntetés az erdélyi magyarságért a Hősök terén, negyvenezres a vízlépcső ellen a Parlament előtt, a Főtitkári szemek még mereven néztek, a tájékozatlan pártagyak és pártreflexek még szorgalmasan működtek, s a kisszámú ellenzéki csoportok ajtódongetésén kívül alig hallatszott valami. Az uralkodáshoz hozzászokott kormány a társadalom számára szabott kényszerzubbonyát még gondosan ott tartotta a keze ügyében, hogy ha szüksége lenne rá, bármikor előránhassa. Hisz a március tizenötödikén is mindig a gumibotok ünnepeltek a legszabadabban.

Ilyen körülmények között nem csoda, ha a *mi a magyar?* kérdésre az emberből *akkor*, két évvel ezelőtt, noszogatas nélkül is ömlött volna a válasz. A türelmetlenség és a kritika. Hogy mért éppen ezek? Azért, mert Magyarország utolsó harminc esztendejében talán semmit se vettek el olyan durván tőlünk, mint legalapvetőbb emberi képességünket: a kezdeményező erőt. Pórébben szólva: egyetlenegyszer se lehettünk szabadon cselekvő részesei a sorsunknak. Bármibe kezdtünk, néhány önfeledt mozdulat után kemény falakba ütköztünk rögtön. S így érthető, hogy ösztöneinkbe évtizedeken át szinte csak a sérelem és a kritika indulata vésődött bele. A cselekvő ember ugyanis — épp mert szabad — elsősorban önmagával elégedetlen. A nem cselekvő viszont mindig a környezetével. Engem, mint író is, ez az együgyű buta korlátozás sodort kezdettől fogva a politikai ellenállás irányába. Politizálni, persze, még a legjobb pillanatában is csak úgy politizálhatott az ember, mint Deák Ferencbe oltott Rózsa Sándor.

*

De bármekkorát fordult is a világ két év óta Magyarországon; az emberek és a gondolatok gyülekezési szabadsága bármennyire átforgatta is a közéletet, jogos lehet az a kérdés: történelminek nevezhetjük-e a változást? Vagy ha annak még nem is, nevezhetjük-e távlatot nyitó, komoly politikai fordultnak?

A filozófia és a lélektan közös tapasztalata szerint változni csak az tud igazán, aki azonos önmagával. Vagy ha most nem azonos is, de őriz magában olyan élményt, amikor az volt. A bizonytalanok, a gyöngék változása nem egyéb, mint látszat, mint újabb változata régi önmaguknak.

Vajon alkalmazható-e ez a szigorú gondolati tétel a mai magyar közélet megváltozott, illetve változó viszonyaira?

Azt hiszem, egyelőre még semmilyen tétel sem alkalmazható, mert akár

a napi politika, akár a történelem szemszögéből vizsgálánk is meg az eseményeket, minden új változást, sikert valamilyen sajátos „magyar relativizmus” árnyékol be. Valamilyen bizonytalansággal ütköző remény.

Hogy mi lehet ennek az oka?

Talán az, hogy a forradalmnak mondható változásokat, a sajtószabadságtól az egyesületi törvényig, a pártalapításig nem, illetve nem kizárólag forradalmi erők idézték elő, nem forradalmi akarat, hanem az évtizedek alatt fölhalmozódó tévedések. Valami, amit gyűjtő néven csődnek neveznek. Hatalmi csődnek, pártcsődnek, gazdasági csődnek, erkölcsi csődnek és így tovább.

De vannak más viszonylagosságok is, amelyek az elhamarkodott ítélekezéstől visszafogják az embert. Idézzük csak föl példaként az idei Március Tizenötödikét. Sodró és felejthetetlen nap volt. Fölszabadult tömegek az utcán, saját szerepük tudatával. A nemzet, végre, négy évtized után visszavette a párt-hatalomtól legmagyarabb ünnepét. Mosolyogva, vér nélkül vette vissza, amit durva megfélemlítéssel és cinizmussal kétszer is elvettek tőle. Aki ezen a napon a független fölvonulókkal végiggyalogolta a várost a Petőfi-szobortól a Szabadság téren át a Bem-szoborig, és este még a Várban is csatlakozott a fáklás menethez, azt érezhette: nincs veszve még az ország, sőt szétesve sincs annyira, amennyire azt hinni lehetett, mert ha nemzeti tudatát nagy meszelőkkel megpróbálták is összemaszatolni a szocializmus és a kommunizmus festőlegényei, érzelmeink a sötét években is épek maradtak, és még megmenthetnek bennünket. De sokunkat villámcsapásként ért a hír, amikor másnap kiderült, hogy Tizenötödikén nemcsak a Petőfi-szobornál gyűlt össze százezer magyar, hanem Bécsben a Mariahilfer strassén is, hűtőládát vásárolni, videót, habkeverőt, szabadvilági csecsebecsét. Fogtuk hosszán a fejünket: hát ilyenek vagyunk? Vagy ilyenek is? Ez lett belőlünk gazdátlanul és eszmények nélkül? Ezt a tömeget nevezhetjük mi nemzetnek? Ezt a stílustalan vad-darázs-népet, amely vakon zúg el a zsákmány után?

Vagy rosszul gondolkodtunk róla? Mert a Bécsbe kiözönlő tömeg — a kizsigerezése közben kapott szabadnapján — maga is a felszabadultságát ünnepelte? Az első kinyújtóaszt? Az első nagyobb lélegzetvételt a fojtogató levegőjű évek után? És lehet, hogy kipellengérezhet hazafiatalansága nem is a közönyének, csupán életrevalóságának a bizonyítéka?

*

Mi most a magyar? Ez a világos és beárnyékolt Janus-arc? Az Igen és a Nem együtt? A politizálásban magára talált kisebbség és a politikától távol maradó tömeg? Egyik oldalon az értelmiség, s a másikon mindenki más, aki nem az? Régen a katolikus—protestáns, aztán a kuruc—labanc, később a negyvennyolcas—hatvanhetes szembenállás osztott meg bennünket — most viszont ez? Nem, nem. A határvonalak ennél földéríthetlenebb sűrűségeket szelnek át. Ülök a villamosban, szemben velem egy szederjes arcú, szomorú férfi. Látásból már évek óta ismerem, de soha nem beszélünk egymással. Tudom, hogy alkoholistá. A táskámból előveszem a Világosság című folyóirat harmadik számát, hogy Konrád György Közép-Európáról szóló tőprengéseit elolvassam. Robogunk át a Margit-hídon, amikor útitársam csak úgy magának megszólal: „Világosság? Az kéne ide is. Itt évekig mindenki Marxot meg a kis öcsikéit emlegette: Lenint, Brezsnyevet, Kádárt. Most meg az amerikaiakat emlegetik. Persze ott van a pénz! A dollár! Szeretném már egy-

szer megérni, hogy ebben a rühes országban valaki a régi görögöket is előveszi. Világosság? Ez igen, ez az ő szavuk lehetne. Délben inni ki még a méregpoharat is, nem ám, amikor elfűjták a mécesest... Én, uram, egy csóró fűtő vagyok a Bimbó utcában, egy senki, de az apám latin—görög tanár volt, s mindig azt hajtogatta: azok a régiek kevesen voltak, de csupa minőség. Hát akkor mért nem ők a példaképeink? Ráadásul szanaszét éltek ők is a szigeteiken, mint ahogy mi élünk most a világban... Kaposvár, Kolozsvár, San Francisco..., de az ész, uram, összemicsodálta őket. Csak hát mutasson nekem valaki itthon egy magyar zsenit! Aki itt a szocializmusban az lehetett volna — nyissz!”

Bólogatva hallgatom ezt a váratlanul fölfakadó monológot. Honnan, milyen mélységből törhet elő ez a hang? Csak azt sejttem, hogy ebben a meghasonlott férfiban magát az életet sérthették meg közvetlenül. Az életet, a természetes ösztönt, amely kezdeni akart vele is valamit, aztán a szénporba és a pálinkába belefulladt. Ő vajon hova, kik közé tartozik? Az áldozatok közé? A „lenullázott légióba”? Az a néhány mondat, amit töredékesen elmotyogott, furcsaságaival is egy beomlott lélek valamikori tágasságát idézte föl.

Hány ilyen kallódó honfitársunk figyelmeztet bennünket úton-útfélen arra, hogy most nekünk, akik közjogilag és államjogilag újjá akarjuk szervezni ezt az országot, nemcsak vértanú halottainkat kell törvényesen rehabilitálnunk, de magát a megsértett életet is. A megsértett ösztönöket, amelyek többet árulnak el rólunk, minden szónál.

*

A megsértett életet? Alig érkezik vissza hozzám a mondat visszhangja, máris egy különös beszélgetés emléke elevenedik föl bennem a hatvanas évek elejéről. Tornai József költő barátommal nyaraltunk együtt lent a Balaton mellett, s egy zűrzavaros éjszaka után, amely majdnem karambolos halállal végződött, az ijedelem másnapi hamujában ülve gyors leltárt készítettünk magunknak. Azt próbáltuk közösen kideríteni: mi érvényes a mi életünkből. A nyár igen. A víz igen. A hegyek szintén. A nők mosolyra húzódo szájvonalala s csípőmozgása mindennél érvényesebb — egyeztünk meg ebben is egyhangúan. De az irodalommal már baj van. Sok az olyan téma, amelynek halálos az ütése, mint a magasfeszültségű villanydrótnak. Ha pedig csak ott don-gunk a témák körül, a szavak egyáltalán nem azt jelentik, amit rájuk szeret-nénk bízni. Így a verseink érezhetően tehetségtelenebbek nálunk. S baj van a jövőtudatunkkal is: nem akarunk, vagy tán nem is tudunk történeteket kitálalni, megelégszünk azokkal, amelyeket megéltünk. E tekintetben a szociog-ráfia műfaja leplez le bennünket leginkább. S a haza? Fogalmunk sincs róla, hogy micsoda. Nagy Imréeket már négy éve kivégezték. S itt-ott azt rebesge-tik, hogy nemrég olyan fiúkat akasztottak föl, akik 56-ban még kiskorúak voltak, s az ítéletet csak a felnőtté válásuk után hajtották végre rajtuk. S eközben egyik legnagyobb írónk, Németh László, a kivégzéseket szorgalmazó Szovjetunióba utazik. Egy ilyen utazás vajon érvényes lehet-e a mi tájainkon? Ha igen, hol? A történelem kacskaringós érvei között? A politiká-ban? A túlélők olvatag erkölcsében? Ha viszont nem érvényes, hogy lehetné-nek érvényesek azok az újságok, amelyek nagy elismeréssel szóltak erről az útról? Vagy a rádiók, amelyek dicsérték? S hogyan azok a machiavellista po-litikusok, akik az áldozatnak kiszemelt író-t gyöngéden föltessékelték a vo-natra?

De ha minden érvénytelen, akkor az is az, hogy én magyar vagyok; hogy mi magyarok vagyunk; hogy van emlékezőhetségünk és büntudatunk; hogy tanulmányt akarunk írni Ady Endre Beteg századokért lakolva című verséről, A Hunn új legendáról s a nyelvről, mely felejtethetetlen nevet adott a kőnek és a szerelemnek is.

Máig se tudom, milyen angyal érinthetett meg ott bennünket, de azt tudom, hogy az *érvénytelenség tudata* ekkor költözött érezhetően belém, s vele együtt az az émelygést okozó szív táji nyomás, amely hosszú évtizedeken át még álmomból is fölébresztett néha.

*

A szabadságharc utáni időket vizsgáló tanulmányában — a Nyugat elődeiben — ezt írja Németh László: „1850 és 1880 közt a magyarság nem harminc évet, hanem három századot öregedett. Öregedett — bonyolultabb lett és gonoszabb. Megvalósította Széchenyi reformjait és kiirtotta magából Széchenyi szellemét.”

Az ötvenhat utáni korszakról mi se igen írhatnánk hízelgőbben. A Kádár-rendszer büntudattal vagy a dolgok logikájából eredően sok mindent igyekezett megvalósítani a forradalom céljaiból, de tökéletesen kiirtotta ebből a nemzetből a forradalom megfontolt szellemét, amely a világ előtt és önünk előtt is erkölcsileg mentett meg bennünket októberben.

A meghasonlások egész sorát idézte elő ezzel a politikai sterilizálással. A szocializmusok általános gyakorlatával ellentétben tagadhatatlanul teret adott a magánéletnek, a családi életnek, a személyiség korlátozott kibomlásának, de a szabadságot ezeken a „magánterületeken” úgy tágitotta, hogy közben magát az életet szűkítette. Az egyetlen, a biológiai. A magánszemélyek azzal a részrehajló egyezségkötéssel válhattak magánszemélyé, ha lemondtak a politizálásról, és ha magukra vállalták a tönkrített gazdaságpolitika rájuk átlőcsölhető terheit. A többletmunkát. A többletgondokat. Az úgynevezett „második gazdaság” rövid idő alatt valóságosan is a „munka frontjává” vált. Kettős hatású beháborúvá, amelynek természetesen megvoltak a maga sikerei s az áldozatai is. A munkaképes férfiak halálozási száma, rokantsági foka — a túlfeszített munka miatt — ijesztően megsaporodott. Ugyanígy az alkoholistáké, a „harctéri idegesség” sokkoltjaié. S miután napról napra azt tapasztaltuk: nincs olyan ember — se családban, se közösségben —, aki ne ártana másnak is azzal, hogy önmagának árt, leltározás nélkül is fölmérhettük: micsoda romlás halmozódott föl azáltal a társadalomban, hogy az egyének saját elkülönített szabadságuk érdekében lemondtak önmagukról, társaikról, illetve, hogy megpróbálták okosan alkalmazkodni ahhoz, amit mélyen megvetettek.

Az állam azzal, hogy meghasonlós szituációkba lökve szinte egyenként gyöngítette el polgárait, akarva-akaratlanul is a nemzet szelleme ellen vétett. Igen, a nemzet ellen, amely már Mohács óta nem azonos vele. Hiszen az állam, különösen a mienk, elsősorban gazdasági és politikai alakzat, meghúzott határokkal, a nemzet viszont szellemi, nyelvi, történelmi képződmény, határokon túli hagyományokkal, s közös reflexekkel. A nemzetet nem lehet az államvezetés szegényebb eszközeivel irányítani.

Nem csoda hát, ha a Kádár—Aczél kormány mitologikus gyanakvással kezelte a nemzeti ügyet. A magyarság bármilyen életrezdülésében a naciona-

lizmus hétfejű sárkányát látta azonnal színre lépni. A tragikus népességfogyás emlegetésében ugyanúgy, mint a határainkon kívüli magyarság védelmének a sürgetésében.

A félelem rövidlátással verte meg kormányférfiainkat és el is törpítette őket. Csupán Ceausescunak két olyan aranyérmes magyar skalpja van, amelyért már érdemes volt megszületnie: hetvenhétből Kádáré, s nyolcvannyolc-ból Grószé.

Nincs olyan nép, amelynek ne volnának megrögzött nacionalistái. A magyarnak is vannak. De veszélyesnek én nem ezt az elszigetelhető kisebbséget látom, hanem a tudat és tartás nélkül élő többséget. Hogy mondja Kovács Imre? A nép: passzivitás; a nemzet: készütség. Ugyan mi volt a magyarság évtizedekig? Fenyegető készütség? Ellenkezőleg! A nacionalizmust mégis szinte kormányzati bunkóként suhogtatták fölötte.

A nyolcvanas évek elején egy dokumentumfilmben egy nyugatnémet futballista világsztárt arról faggatott a kérdező: mért lett futballista? A játékos válasza meghökkentett. Elmondta, hogy 1954-ben, amikor a nyugatnémet labdarúgóknak sikerült legyőzniük Svájcban legendás aranycsapatunkat, ő még kicsi fiú volt, de a hazatérő győztesek fogadtatása mélyen megrendítette. Amerre hazai tájon elrobogott velük a vonat, a tömegek tombolva, sírva, éljenezve fogadták őket. S nem a gólok miatt, hanem más miatt: azért, hogy német létükre ők is győzhettek valamilyen. Hogy leveretésükből valamikor egyszor, megújult, európai népként még talpra állhatnak!

Az örökös veszteségekben összecsukló magyarságnak 1848 óta egyedüli győztes pillanata 1956 volt. Természetesen ez is csak erkölcsi értelemben. S ennek a méltó elismertetésére is harminchárom évet kellett várnia! Ebben a harminchárom évben néha már megelégedett volna azzal is, ha a *vesztesek igazságát kiharcolhatta volna magának*. De még az is meghaladta lelki erejét.

Amikor már nem is annyira kezdő íróként, a hatvanas években megkísértem a nemzet személyiségét roncsoló bajokat fölleltározni, címzetes nacionalista szerepkörömből, veszélyes nacionalistává váltam. Már a pusztas szándék elég volt az „előléptetéshez”. Pedig nekem mindig a Kőlcsey-, a Széchenyi-, a Kemény-, az Illyés-, a Bibó-alkatú magyarok tetszettek elsősorban. A mindent megfontoló, bevallók, s a magukban is kételkedők. Azok, akik, ha kell, épp a nemzet haláláról elmondott szavakkal tudják életben tartani a nemzetet, mintha létezésünk már nem is annyira történelmi, hanem esztétikai vagy etikai létezés volna.

Ez azonban lehetetlen volt. Már csak azért is, mert a mindent beválláshoz ugyanúgy teljes szabadság kellett volna, mint a magunkban való kételkedéshez. Hisz ahol az egyik igazság tilos, ott a másik is az.

Bármilyen elképesztő és mulatságos: Magyarországon hosszú időn át én úgy lehettem csak magyar, mintha egy álarcosbál meghívottja lettem volna. Amikor tíz—tizenkét éven át minden erőmmel a népművészet, a táncház, egy szóval a népi kultúra reneszánszán munkálkodtam, s a Népszabadság elhíresült munkatársa azzal gúnyolt, hogy a csürdöngölő megtanításával akarom a magyarságot az új reformkorba eljuttatni, csak kevesen tudták, hogy a népi kultúrával én a hiányzó magyarságtudat alapozását akartam elkezdni: a közös érzelmek, a közös nyelv, a számtalan változat ellenére is azonosnak mondható hagyomány újraélesztését. Úgy gondoltam: ha közvetlenül nem vallhatok arról, hogy egy elnemzetlenítő rendszerben: ki vagyok, hát vallok közvetetten. Továbbá: ha az Erdélyben, a Felvidéken, a Vajdaságban élő ma-

gyarokról egy szisszenést se lehet közvetíteni, akkor elő kell venni az énekeiket. Mert a mezőségi népdal is magyar, és a Nyitra környéki, a Kalotaszeg vidéki, s a beregszászi is az. Vörösmartynak a nemzet ébresztéséhez még Árpád jutott, nekünk azok, akik névtelenül ilyen sorokat hagytak ránk:

*Én vagyok az, aki nem jó,
felleg-ajtó nyitogató,
nyitogatom a felleget,
sírok alatta eleget.*

Remélem, ha majd egyszer az Ötvenhat utáni ellenzék történetét is megírják Magyarországon, a korszak tárgyilagos elemzői nem felejtik el, hogy a kis létszámú, de igen jelentős radikális ellenzék föllépése előtt, megjelent már a színen egy *kulturális ellenzék*, amely a rendszer megváltoztatásának a menetrendjét nem a társadalmi szerkezetek megjavításával, s nem is a Párt megreformálásával akarta elkezdni, hanem a magyarság szellemi-lelki önértetének a talpra állításával, az elapadt erkölcsi erők föltöltésével. Mert azt gondolta ez a népi kultúra „álarcában” föllépő csapat, hogy az embert mindig nehezebb átalakítani, mint a társadalmat, mint a rendszert, tehát a robbantó munkát vele kell kezdeni; továbbá azt, hogy a magyar történelem leg-sötétebb veszedelmei nem a leveretésünkből származtak, soha, hanem abból, ha mi veszítettük el magunkat.

Ebből a kissé romantikus, de tevékeny: honismereti, Erdélyt járó, tánc-házás, népművészeti táborokat szervező gondolatból nőtt ki az új népinek vagy új nemzetinek elkeresztelt tábor, még a hatvanas-hetvenes évek fordulóján. Később a lakitelki sereglés és végül a Magyar Demokrata Fórum.

Amit most elmondtam, nem korteskedés — inkább csak közönséges tudnivaló. Magától értetődik, hogy a markánsan kifermálódott ellenzéki csoportok múltbeli énjükkel is hitelesítik mai küzdelmeiket, de a történelmi jelenidő egyre szigorodik, s már nemigen figyel halványuló árnyalatokra, mivelhogy mindegyik csoporttól, a radikálistól és a fontolva haladótól is — ugyanazokra a kérdésekre várja a feleletet. Egy mondatba sűrítve a lényegét: tudunk-e történelmet csinálni abból a politikai örvénylésből, amelynek a közepébe állunk, vagy csak újabb szabadság-illúziókkal szórakozunk-e izgattottan?

*

Örülnöm kéne, hogy végre Magyarországon is több a kezdeményező gondolat, mint a kezdeményező szenvedély, több a türelem, mint az ablakot be-zúzó indulat. Örülnöm kellene, mégis zavart vagyok. Mintha valami természetes izgalom, s hit hiányozna körülöttem a levegőből.

Talán azért érzek kielégületlenséget, mert amit eddig megpróbáltunk rendbe rakni a közéletben — mint például a nyilvánosság ügyét a sajtóban, rádióban, tévében, a gondolatok szabad költözködésének jogát a tanácskozá-sok helyein, az egyesületi törvényt és így tovább — ezek mind, mind besorol-hatók a józan európai evidenciák közé, amelyeknek a befogadására már rég-óta készen álltunk.

De hol vannak a legyalult ügyek mellől a legyalultatlanok? A politika időszerű kérdésein túl azok a történelmi zugokból előtörő kérdések, amelyek nem férnek el a logika tisztán meghúzott határai között?

Nézzük csak meg az első ilyen félelemmel és tragikus unalommal megterhelt aggodalmat. E szerint az aggodalom szerint a magyarság *hamleti nép*, amely Mohács óta a lenni és nem lenni monológját ismételteti folyton, a protestáns prédikátoroktól kezdve Zrinyin, Kölcseyen, Széchenyin, Adyn át Németh Lászlóig, Illyés Gyuláig. S ha ez csak pusztá rögeszme volna, még hagyján. De ösztönökbe írt tapasztalat. És az ösztön azt a tanulságot ismétli újra és újra, hogy nekünk minden változáshoz előbb tönkre kell mennünk, össze kell roppannunk, mivel csak így kezdetünk valamit magunkkal. Ezzel azonban nincs vége a dolognak, mert még az olyan emelkedésünkkel is, mint amilyen a reformkor volt, vagy a két háború közti időszak szellemi teljesítménye, sose juthatunk célba. Mire a termés megérett volna, a világtörténelem fölötünk is átvonuló jégverése tönkrezúzta.

Jogos tehát az aggodalom: ha mindig így volt a múltban, miért ne lehetne így a jövőben is? Különösen akkor, amikor tragikus ellentmondások fenyegetnek bennünket. Itt van mindjárt a legromosolóbb: akkor szabadulhatunk föl szellemileg és lelkileg, amikor az anyagi gondok egyre mélyebbre húznak. Ugyanez a képlet érvényesült életünk minden fordulópontján: a föl-szabadulásaink egyúttal mindig újabb megszállást jelentettek számunkra. A török után a Habsburgok, a németek után a szovjetek. De hogy tovább soroljam a fenyegetettségeinket: ijesztő a népességfogyásunk, súlyos népbetegségek pusztítanak közöttünk; szóródunk és olvadunk szét a világban: s a határainkon kívül élőkkel együtt, minket, anyaországiakat is naponta gyöngítenek egy újfajta, „békebeli háborúban”. Amíg szomszédaink csak ország-részeket szakítottak el tőlünk, a fantom-fájdalom még valahogy összetarthatta a nemzetet, de mióta Kolozsváron, Kassán vagy a Léván élő magyartól még az öt megillető tíz—húsz négyzetméteres szülőföldjét s nyelvét is elveszik, a mi világban való otthonosságunkat is megtámadták.

Valóban: nem a veszély nagyobb-e ma, mint elkönnyvelhető politikai sike-reink? Egy franciának, egy angolnak, egy olasznak, egy oroszoknak sose jut eszébe, hogy nemzete máról holnapra összeroppanhat. De nekünk igen! Minket még a statisztikai adataink is riogatnak, mint terrorista csapatok.

Épp ezért nem most kellene-e hagyományos szorongásainkkal szakítanunk? Végeredményben mára egy teljesen új léthelyzetbe kerültünk. Nemcsak egy rendszer vérzett el körülöttünk, de vele egyidejűleg elmúlt a magyarság iránti felelősségünk laza korszaka is. Demokráciát többé Magyarországon nem emlegethet már úgy senki, hogy a nemzet sorsát ne értse rögtön rajta. Lassan meg kell éreznie minden magyarnak, hogy *kifelé* az ország már mindent elveszített ebben a században, ami boldogtalanul vagy bűnösen egyáltalán elveszithető volt. Nincs már egy falatnyi terület sem, amelyet bárki még letörhetne belőle. De ugyanígy fölbecsülhetetlen a veszteségünk belül is. Csak az utolsó fél században mennyi árulás történt. Mennyi bosszúállás, irányított per, magyaryűlölet, zsidógyűlölet, lélekfosztás! Nincs más alternatívánk tehát, mint hátat fordítani a veszteségeinknek, s elindulni másik irányba. Hova is? Merre is? Befelé magunkba! Azért is erre, mert azt gondolom, a magyarság nem fizikai erő többé. Csupán szellemi lehet. Hódítani ezután legfeljebb már csak példával hódíthat. S mindenekelőtt saját maga meghódításával: a magyar ökumenia halaszthatatlan megteremtésével. Általános tapasztalat, hogy az a személy, aki belül önmagában erős, minden kapcsolatában az. Kiterjeszthető ez a gondolat a nemzetre is.

A határainkon kívül élő kisebbségeink megvédéséért háborút többé nem indíthatunk, de a magunk által újraalkotott, megreformált magyarság, akár egy új mű, egy ismeretlen remekmű, nemcsak itt a Kárpát-medencében, de az egységesülő Európában is beláthatatlan hatású lehet.

SZALAY FERENC RAJZA